

GRAŻYNA ZARZYCKA
Ł ó d ź

Stereotypy Polski i Polaków
w świetle badań ankietowych
przeprowadzonych
w środowisku studentów zagranicznych

Wstęp

Od 1999 przeprowadzam, za pomocą ankiety składającej się z dwudziestu pytań, badania w środowisku studentów zagranicznych. Respondenci reprezentują dwie grupy cudzoziemskie. Są to: a) uczestnicy rocznych lub semestralnych kursów języka polskiego, prowadzonych w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego oraz b) studenci z programu Erasmus, studiujący w dwóch łódzkich uczelniach – UŁ oraz WSHE¹ – bądź przebywający na miesięcznym obozie adaptacyjnym w UŁ, przed rozpoczęciem studiów w innych polskich uczelniach.

Celem tych badań jest określenie odczuwanych przez cudzoziemców różnic mentalnych między nimi jako reprezentantami określonych wspólnot kulturowo-komunikatywnych a Polakami, jak też opis odmienności między systemami organizacji życia w ich krajach i w Polsce. Badania przeprowadzane są za pomocą metody audytoryjnej z udziałem lektorów języka polskiego (w tym również mnie), którzy prowadząc zajęcia, proszą studentów-cudzoziemców o wypełnienie przygotowanej przeze mnie ankiety. Zdarza się, że respondenci wypełniają ankietę w domu.

¹ WSHE – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna – red.

W konsekwencji ankieta ma przynieść odpowiedzi na pytanie o to, jakie bariery komunikacyjne napotykać cudzoziemcy w Polsce oraz czym są one powodowane. Ważnym celem badań ma być ustalenie tego, czy dłuższy pobyt poza granicami kraju rodzinnego jest w stanie takie bariery zlikwidować. Czy np. popularny program wymiany studentów zagranicznych o nazwie Erasmus, oprócz celu edukacyjno-towarzyskiego, może spełnić także misję społeczną? Innym ważnym celem badań, toczących się przecież w dłuższym odcinku czasu², jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie o to, jak zmieniają się opinie o Polsce i Polakach w świecie oraz czym te zmiany są powodowane³.

W niniejszym artykule zajmuję się jedynie analizą odpowiedzi na dwa pytania opisane w ankiecie⁴. Brzmiały one następująco:

- Jakie (jeśli w ogóle) stereotypy na temat Polski i Polaków istnieją w Pani / Pana kraju?
- Czy Pani / Pana kontakty z Polakami lub Pani / Pana postrzeżenie Polski zostały zniekształcone przez te stereotypy? Jeśli tak, to w jaki sposób?⁵

W kontekście zarysowanych celów nadrzędnych owych badań pytania o stereotypy Polski i Polaków obecne w krajach studentów-cudzoziemców

² Badania te były przeprowadzane w latach 1999–2008, ale niesystematycznie, tzn. nie każdego roku.

³ Fragmentaryczne wyniki wczesnego etapu badań przeprowadzonych za pomocą tej ankiety omówiłam już wcześniej w artykule: Zarzycka 2000.

⁴ Ankieta została sformułowana w dwóch wersjach językowych – polskiej i angielskiej. Wypowiedzi anglojęzyczne respondentów, cytowane w tym artykule, zostały przetłumaczone przeze mnie.

⁵ Dla porównania – badanie wizerunku Polski i Polaków za granicą Z. Bokszański przeprowadził za pomocą 4-punktowej, przetłumaczonej na język angielski, ankiety, którą przeprowadził w środowisku studentów uniwersytetów kilku krajów. Jego ankieta przedstawiała się następująco: „1) Jakie terminy, jakie słowa-klucze są najczęściej używane, kiedy (tu odpowiednia nazwa narodowości) charakteryzują Polaków? 2. Jakie wydarzenia ostatnich lat wpływały w pańskim kraju na aktualne opinie o Polsce i Polakach? 3. Jak wielu (tutaj odpowiednia nazwa narodowości) według pana(i) odczuwa wrogość wobec Polaków (mniej niż 10%, między 10% a 20%, między 20% a 30%, więcej niż 30%)? 4. Jakie są motywy bądź powody tej wrogości?” (Bokszański 1998, 57–58). Pragnę zauważyć, że badania Z. Bokszańskiego przeprowadzone za pomocą tej ankiety ukierunkowane były właśnie na wydobycie stereotypów Polski i Polaków i ich uwarunkowań, gdy tymczasem w moich badaniach stereotypy nie były zagadnieniem głównym.

(pyt. 1) oraz o sposoby ich oddziaływania na psychikę i zachowanie respondentów (pyt. 2) miały przyczynić się do odkrycia przyczyn utrudnień, pojawiających się w kontaktach cudzoziemców z Polakami podczas pobytu w naszym kraju.

W przedstawianym w części II artykułu sprawozdaniu z badań zostaną wyszczególnione dane na temat najczęściej pojawiających się stereotypów Polski i Polaków wśród cudzoziemców pochodzących z danego kraju i będą przytoczone konkretne „językowe manifestacje” tych stereotypów. Przyjmują one postać mniej lub bardziej utrwalonych sądów, formuł stereotypowych, słów-kluczy, charakterystyk, opisów „powszechnej wiedzy” o Polsce i Polakach⁶. Przy każdej cytowanej wypowiedzi zostanie podana informacja o roku, w którym przeprowadzono badanie ankietowe. Da to możliwość stwierdzenia, czy na interesującym nas obszarze doszło do zmiany potocznych wyobrażeń o Polsce i Polakach, czy też nie⁷. Zebrane określenia to w większości heterostereotypy. Jednak nie można nie wspomnieć również o tym, że ok. 25% respondentów zadeklarowało polskie pochodzenie. Z drugiej strony wszyscy ankietowani urodzili się już poza granicami Polski, a wielu z nich to trzecie, czwarte, piąte czy nawet szóste pokolenie „Pola-

⁶ Choć w pytaniu ankietowym poproszono respondentów o podanie stereotypów Polski i Polaków, to w efekcie zebrano informacje na temat nie tylko mocno utrwalonych w mentalności sądów na temat naszego kraju rodzinnego i jego mieszkańców, ale także potocznych wizerunków oraz sposobów postrzegania Polski i Polaków.

⁷ Metodologia przeprowadzania badań ukierunkowanych na wydobywanie stereotypów etnicznych została bardzo dobrze przedstawiona w pracy Z. Bokszańskiego (2001) *Stereotypy a kultura*. Autor tej pracy ustosunkowuje się krytycznie do metody badania stereotypów z użyciem gotowych, tzn. zamkniętych, list kategorii. Preferowanym przez niego sposobem jest wydobywanie wizerunków / stereotypów etnicznych ze swobodnych narracji respondentów na określony temat; z nich dopiero badacz ekscerpuje fragmenty dyskursu, które można sprowadzić do wyrażenia: „X-owie są tacy a tacy”. Z indywidualnych narracji, pojawiających się w „dokumentach osobistych” (określenie Z. Bokszańskiego) wydobywane są poszczególne stereotypy, a później tworzone są listy zbiorcze – znajdują się na nich wszystkie stereotypy przedstawicieli narodu X, które pojawiły się w narracjach autorów. Kolejnym etapem jest poszukiwanie tendencji, dominant, zarysowujących się w sposobach kategoryzowania danej grupy etnicznej. Autor przechodzi od opisu metodologii do opisu badań zrealizowanych w ramach projektu „Wojna a tożsamość narodowa”, ukazując stereotypy Niemca, Rosjanina, Żyda, wydobyte z narracji autobiograficznych Polaków, którzy opowiadali o swoich doświadczeniach związanych z II wojną światową (zob. Bokszański 2001, 107–125). Metoda ta wydaje się bardzo zbliżona do metody stosowanej chętnie w latach 70. w wywiadach socjolingwistycznych, ale także do ilościowej i jakościowej, a także krytycznej analizy dyskursu stosowanej np. w medioznawczych analizach zawartości; pisze na ten temat np.: Goban-Klas (2004, 186–189), zob. też *Słownik terminologii medialnej* (2006, 6–7; 40–41).

ków”. Żaden z respondentów nie określił się jako Polak mieszkający za granicą.

Zdecydowałam się uporządkować dane ankietowe, biorąc pod uwagę położenie geograficzne kraju respondentów w stosunku do Polski (na zachód, na wschód, na północ, na południe od Polski), co być może ułatwi ich analizę i ukaże przestrzenne (a także polityczno-gospodarcze, kulturowe, historyczne) uwarunkowania pojawiania się danych sądów⁸. Do tego sposobu klasyfikacji danych ankietowych zainspirowała mnie refleksja Zbigniewa Bokszańskiego, który w pracy *Młodzi Europejczycy o Polakach. Opinie studentów uniwersytetów europejskich* przedstawił obraz Polski i Polaków w oczach studentów fińskich, francuskich, niemieckich, ukraińskich i rosyjskich, a w podsumowaniu swoich badań, napisał:

Najogólniej rzecz traktując, moglibyśmy wyróżnić trzy sposoby konstruowania wizerunków Polaków. Odnosząc je do obszarów, z których pochodzą respondenci, można nadać im miano wizerunków „północnych”, „zachodnich” i „wschodnich”. Nie dysponujemy, niestety, materiałami z Włoch, Hiszpanii i Grecji i trudno w związku z tym powiedzieć, czy „południowy” sposób postrzegania Polaków jest zbliżony do „zachodniego”, czy posiada pewne swoiste cechy, związane z tradycjami kulturowymi i charakterem kontaktów z Polakami mieszkańców południa Europy (Bokszański 1998, 149).

Przedstawiane w niniejszym artykule wyniki, ze względu na niewielką dotychczas liczbę respondentów (94) i nierówną liczbę ankietowanych z poszczególnych krajów i regionów, należy traktować jako badanie o charakterze pilotażowym, które może dopiero stać się punktem wyjścia szerszej zakrojonych badań⁹. Pragnę jednak zauważyć, że choć badaniem została objęta niewielka liczba osób, ankietowani pochodzą z wielu krajów (w sumie aż

⁸ Przydział niektórych krajów do danej kategorii geograficznej był trudny i można, oczywiście, zastanawiać się, czy np. zaklasyfikowanie przez mnie USA do kategorii krajów położonych „na zachód od Polski”, a Meksyku do kategorii krajów położonych „na południe od Polski” było jedynym możliwym rozwiązaniem, podobnie jak przyporządkowanie Wielkiej Brytanii i Irlandii do krajów „leżących na zachód od Polski”, a nie do tych, które leżą na północ od niej (zob. też objaśnienia w przyp. 9 i 12).

⁹ W *Słowniku socjologicznym* pilotaż, określany również jako badanie pilotażowe i zwiad badawczy, definiuje się jako „wstępne, zazwyczaj pierwsze badanie, którego zasadniczym celem jest uzyskanie elementarnej, fragmentarycznej wiedzy o zbiorowości, pomocnej w opracowywaniu trafniejszych i precyzyjniejszych badań oraz hipotez badawczych wykorzystywanych później we właściwych badaniach” (Olechnicki, Załęcki, 1999: 153–154).

z 35), w tym także z regionów położonych „na południe od Polski”. Sądzę, że właśnie ta wydobyta w trakcie mojego sondażu różnorodność perspektyw w postrzeganiu Polski i Polaków, poparta ciekawymi, szczerymi, wypowiedziami respondentów, które cytuję w sprawozdaniu, jest najciekawszym wynikiem badań. Bo jeśli badania nie dają obrazu utrwalonych sądów o Polsce i Polakach *w poszczególnych krajach*, to dają obraz pewnych tendencji w sposobie kategoryzowania pojęć „Polska” i „Polacy” *w świecie*. Zbigniew Bokszański, czołowy badacz stereotypów w naszym kraju, we wstępie do cytowanej już wyżej książki, stwierdził:

Nie mamy, niestety, w polskiej literaturze socjologicznej zbyt wielu studiów empirycznych nad postrzeganiem Polaków przez obywateli innych krajów. Znacznie więcej uwagi temu zagadnieniu poświęcali historycy, literaturoznawcy, badacze kultury. Wypada wyrazić nadzieję, iż być może jest to stan przejściowy podyktowany szeregiem trudności związanych z prowadzeniem badań empirycznych za granicą (Bokszański 1998, 8)

Pragnęłabym, by moje badania były dowodem tego, że można badać heterostereotypy etniczne, *nie wyjeżdżając z kraju rodzinnego*. W Polsce działa obecnie kilka dużych ośrodków kształcących cudzoziemców i kilkanaście mniejszych, wyspecjalizowanych w prowadzeniu kursów całorocznych i krótszych, np. wakacyjnych. Każdego roku przyjeżdżają do niemal wszystkich polskich uczelni studenci zagraniczni w ramach różnorodnych programów międzynarodowych. W tych cudzoziemskich enklawach – współczesnych „wieżach Babel” – z powodzeniem można przeprowadzać badania, o których wspomina Z. Bokszański. A trzeba się przecież zgodzić z tym badaczem, że uświadomienie sobie przez przedstawicieli danej grupy etnicznej sposobu postrzegania jej w świecie jest bardzo ważne:

Opinie o Polakach za granicą, niezależnie od tego, czy uznajemy je za usprawiedliwione czy nie, są faktami. Faktami istotnymi zarówno dla samoświadomości Polaków, jak i dla podejmowania szeregu decyzji, zwłaszcza ekonomicznych i politycznych ze strony rządów innych państw i organizacji decydujących o kształcie stosunków międzynarodowych. Pytanie, czy warto znać te fakty, wypada zaliczyć do kategorii pytań retorycznych (Bokszański 1998, 8)¹⁰.

¹⁰ O pojmowaniu stereotypów, ich funkcji i roli w komunikacji międzyludzkiej wypowiada się także w bardzo ciekawym, bogatym pod względem poznawczym, artykule Romualda

We wnioskach podejmę analizę porównawczą zebranych stereotypów i charakterystyk naszego kraju i jego mieszkańców. Interesuje mnie także możliwość stwierdzenia, czy w różnych regionach świata powtarzają się pewne stereotypowe sądy na temat Polski i Polaków, a tym samym możliwość dowiedzenia się, czy istnieją *universalne stereotypy* naszego kraju i narodu? Ciekawe wydaje mi się również to, czy można wśród zebranych stereotypów wyodrębnić np. stereotypy, które narodziły się w przeszłości? stereotypy związane z okresem komunizmu? stereotypy, które narodziły się w ostatnich latach?

Stereotypy Polski i Polaków uporządkowane przestrzennie

1. Stereotypy Polski i Polaków w krajach leżących na zachód od Polski¹¹

1.1. Respondenci z Niemiec (w liczbie 14¹²) podali następujące stereotypy:

Polacy – złodzieje (12 wskazań¹³), nadużywają alkoholu (4), gościnni (4), biedni (3), przyjacielscy (3), rodzinni (1), leniwi, powolni (2), nieporządni (1), nieprzyjacielscy (1), „złote rączki” (1), tani pracownicy (2); są konkurencją dla Niemców na rynku pracy (2); *Polki* – ładne (2), podejmują się nisko płatnych zajęć (1); *Polska* – kraj zacofany gospodarczo (1), kraj tanich produktów (1), w którym można dobrze zjeść (1); dalej przykłady wypowiedzi:

Polacy wszystkiego potrzebują i biorą to (1999).

Leniwi, złodzieje, biedni, powolni (szczególnie w opinii służby granicznej), ale przyjacielscy, gościnni (1999).

Polacy to złodzieje. Polacy mają opinię bardzo zdolnych i tanich „złotych rączek”. Polacy dużo piją; Polki są bardzo urodziwe (2003).

Piętkowa (2007). Znaczącą w polskiej literaturze socjologicznej pracą dotyczącą uwarunkowań stereotypów etnicznych, w tym heterostereotypów Polaków, jest wcześniejsza od cytowanej powyżej praca Z. Boksańskiego (1993).

¹¹ Do tej kategorii zakwalifikowano kraje zachodnie i północno-zachodnie. Ciepłe kraje zachodnio-południowe (Hiszpanię, Portugalię, Włochy, ale także Meksyk) zaliczono do kategorii krajów południowych.

¹² W kolejnych zapisach będzie podawana tylko liczba.

¹³ Liczby w nawiasie podawane przy określeniach stereotypowych w tym i wszystkich kolejnych zapisach informują o tym, ile osób z ogólnej, określonej w nagłówku podpunktu, liczby respondentów z konkretnego kraju wymieniło dany stereotyp.

Problemem są nie tyle stereotypy, a raczej to, że ludzie boją się stracić pracę, jeśli Polacy będą pracować w Niemczech (2007).

Jest wielka różnica między ludźmi prostymi a wykształconymi. Według pierwszych Polacy kradną i codziennie upijają się. A fakt jest taki, że to Niemcy piją statystycznie najwięcej alkoholu. Druga grupa widzi Polskę jako kraj zacofany gospodarczo, któremu trudno będzie dogonić inne kraje (2007).

Naczelnym stereotypem jest ten, że wybierając się do Polski, należy uważać na złodziei. Innym jest ten, że można kupić w Polsce tanie produkty, przede wszystkim alkohol i papierosy (2008).

Polacy kradną, najczęściej auta, piją dużo wódki. Kobiety pracują jako sprzątaczk. Polskie kobiety, i w ogóle kobiety ze wschodniej Europy, są ładne (2008).

Na nieszczęście one [stereotypy] ciągle istnieją. Np. ten, że Polacy nie są przyjacielscy, że kradną i są nieporządni (2008).

Polacy kradną samochody. Polacy pracują / proponują usługi za dużo mniejsze wynagrodzenie niż Niemcy. Polskie dziewczyny / kobiety przewyższają urodą kobiety z innych krajów (2008).

W Polsce jest dobre jedzenie, a Polacy lubią przyjmować gości (2008).

Niestety, jest dużo stereotypów na temat Polski i Polaków w Niemczech. Powszechne jest zdanie, że wszyscy Polacy są złodziejami. Niektóre firmy zatrudniają Polaków, którzy żądają mniej pieniędzy niż Niemcy. Większość Niemców jest zadowolona z tej konkurencji (2008).

1.2. Oto stereotypy podane przez respondentów z Francji (9):

Polacy – alkoholicy / piją za dużo (wódki) (8), uprzejmi (2), silni („silni chłopcy” –2), smutni (2); religijni / katolicy (2), konserwatywni (1), rasiści (1), gościnni (1), rodzinni (1), lubią robić imprezy domowe (1), mili, sympatyczni, zimni (1), cieplejsi od Francuzów (1); tania siła robocza (1); *Polki* – ładne (1); *Polska* – kraj biedny, mało rozwinięty / zacofany, niski poziom życia (3), zimny, przygnębiający / depresyjny, szary (2); język mało uniwersalny (1); zob. przykłady wypowiedzi:

Dla Francuzów Polska jest krajem zacofanym, zimnym i mało interesującym jako cel wyjazdu w ramach programu „Erasmus-Socrates”, gdyż język nie jest uniwersalny, a poziom [nauki? życia? – G.Z.] niski. Francuzi sądzą, że Polacy to alkoholicy, ale także, że są sympatyczni (tak, to prawda!); że mają rasistowskie nastawienia do Żydów i muzułmanów (? – znak zapytania oryginalny – G.Z.) (1999).

Mówi się, że Polacy dużo piją, że są religijni (1999).

„Pić jak Polak”, „gościnnie jak Polak”; biedny kraj; silni chłopcy (1999).

Bardzo biedny, mało rozwinięty kraj (nie ma tu firm międzynarodowych, takich jak np. McDonald's – takie są stereotypowe opinie o Polsce we Francji (2003).

W moim kraju ludzie myślą, że Polacy dużo piją, że są bardzo religijni (katolicy). Też jest stereotyp, że Polacy są zimni, ale atmosfera rodzinna jest ciepła. Francuzi wyobrażają sobie, że Polacy zawsze śpiewają, robią imprezy domowe, na których ludzie dużo jedzą, piją i śpiewają. Myślę, że czasami Francuzi myślą Polaków z Romami (Cyganami) (2005).

Francuzi sądzą, że Polska nie jest krajem rozwiniętym i że Polacy mają problem z piciem alkoholu. Zawsze też słyszałam, że ludzie z Europy Wschodniej są cieplejsi od nas (2008).

Sądzi się, że Polska jest zimna, szara, depresyjna, stara, konserwatywna i biedna. Co do Polaków, to według Francuzów są konserwatywni i smutni. I dużo piją. Zwykle wódkę. A także są bardzo mili i uprzejmi. I, oczywiście, uważa się, że polskie dziewczyny są bardzo ładne (2008).

Polscy pracownicy są tanią siłą roboczą (2008).

1.3. Oto stereotypy podane przez Holendrów (4):

Polacy – biedni (2), mają opinię przestępców (1), nadużywają alkoholu (1), antysemici (1); *Polki* – piękne, jasnowłose, lojalne (1); *Polska* – biedny kraj (1), zacofany (2); smutny / nieprzyjazny / szary (1); zob. wypowiedzi:

Polska = biedny kraj. Polacy = mafia w dresach itd. Polacy piją zawsze za dużo alkoholu (wódki). Polacy są antysemitami (1999).

Biedni ludzie, kraj bardziej zacofany niż reszta Europy (2003).

Biedni ludzie, zacofany kraj (2003).

[Polska] Szara, smutna, nieprzyjazna, mniej rozwinięta. Piękne, lojalne, płowowłose Polki (2004).

1.4. Stereotypy podane przez respondentów z Belgii (2):

Polacy – dużo piją (wódki) (2), są pracowici, religijni (1), nierówni – jedni są pracowici i profesjonalnie wykonują swój fach, inni objają się, kradną (1); *Polska* – słabo zorganizowana (1), bez tradycji kulturowych (1); zob. wypowiedzi:

Brak organizacji państwowej i życiowej; [Polacy] piją dużo; biedny kraj bez zaplecza kulturowego; ludzie bardzo religijni (z dopiskiem: *Uwaga, to nie są moje stereotypy, ale belgijskie!) (1999).

Istnieją różne. Polacy, którzy pracują za granicą, mają opinię bycia dobrymi fachowcami i wyróżniają się pracowitością (np. na budowie). Niestety, Polacy mają też opinię bycia łazikami i złodziejami. Są też znani z picia wódki (ankieta wypełniona po polsku przez Belga polskiego pochodzenia –2007).

1.5. Respondent z Wielkiej Brytanii podał następujące stereotypy, funkcjonujące w jego kraju:

Zimny, zacofany, komunistyczny [kraj] (2004).

1.6. Stereotypy podane przez respondentów z Irlandii (3):

Polacy – dużo piją (1), są znani z amerykańskich *Polish jokes* (1); *Polska* – zimny kraj (kojarzy się ze śniegiem) (3); brak stereotypów o Polakach i Polsce w Irlandii (2).

W Irlandii słyszałem, że Polacy dużo piją. W Ameryce słyszałem dowcipy skierowane przeciwko Polakom. „Wiesz, jak 100 Polaków przykręca żarówkę? Jeden trzyma żarówkę, a 99 obraca sufit” (2000).

Jedynie, co mi przychodzi do głowy, to śnieg. Poza tym nie ma stereotypów o Polsce (2000).

Nigdy nie słyszałam w Irlandii żadnych uwag o Polsce i Polakach. Jedynie wiele osób mówiło mi, gdy usłyszało, że jadę do Polski, że jest tu zimno (2000).

1.7. Respondenci z USA (2) podali następujące stereotypy:

Polacy – nadużywają alkoholu (wódki) (2), są uważani za głupich / znani z dowcipów o głupich Polakach (1), lubiący kielbasę (1); *Polska* – kraj zimny „kraj polarnych misiów”; zob. przykład:

Polacy są biedni i głupi (mamy dużo dowcipów o Polakach). Jedzą dużo kielbasy i piją dużo wódki. I że macie polarne misie (2000).

2. Stereotypy Polski i Polaków w krajach leżących na północ od Polski

2.1. Oto stereotypy podane przez respondentów z Finlandii (5):

Polacy – złodzieje niemieckich samochodów (2); jest wśród nich wielu przestępców (1); uczestniczą w wojnie w Iraku (1); *Polska* – kraj postkomu-

nistyczny (4), biedny (3), staroświecki (1), który dużo wycierpiał podczas II wojny światowej (1); por. wypowiedzi:

Jedyną „powszechną wiedzą” (*common knowledge*) o Polsce jest ta, że jest to dość biedny kraj, nadal borykający się z problemami z powodu przeszłości komunistycznej. Co do ludzi, nie ma stereotypów o Polakach ze względu na to, że mało Polaków odwiedza Finlandię, mało tu pracuje itd. (1999).

Mało wiemy o Polsce. Może to, że Polska była zdominowana przez ZSRR do końca lat 80. oraz że parę lat temu była w Polsce powódź. Ale żadnych stereotypów (2000).

Taki, że Polska jest bardzo biednym i staroświeckim krajem. Jest tu wielu przestępców (2003).

Prawie żadnych stereotypów. Jedynie słyszałam od mojej przyjaciółki-Niemki o tym, że „wszyscy Polacy kradną samochody”, jednak wcale w to nie uwierzyłam. Ludzie sądzą, że Polska jest krajem biedniejszym i trudno tu znaleźć cokolwiek w sklepach (2004).

Kradną Niemcom samochody. Biorą udział wojnie w Iraku. Podczas II wojny światowej Polska dużo wycierpiała. Kraj postkomunistyczny – w każdym znaczeniu tego słowa (2004).

2.2. Z wypowiedzi respondenta ze Szwecji wynika, że w Szwecji istnieją stereotypowe wyobrażenia *Polski* jako kraju brudnego, biednego, choć rozwijającego się ekonomicznie, oraz stereotypy *Polaków* jako pracujących ciężko, nisko wynagradzanych, słabo wykształconych, niemodnie ubierających się „zjadaczy kapusty”:

Stereotypy o Polsce: brudna, dopiero co zaczyna się rozwijać gospodarczo. Szwedzi sądzą, że należy wiele rzeczy, np. pastę do zębów, przywieźć ze Szwecji, bo Polsce są w sklepach puste półki. Polacy jedzą tylko kapustę. Polacy ciężko pracują. W Szwecji wielu Polaków podejmuje się bardzo nisko płatnych prac (zrywania jagód, sprzątnięcia), stąd wiele osób sądzi, że Polacy są gorzej wykształceni. Istnieje powiedzenie: „pracować jak polski zbieracz jagód” (*to work as Polish berry picker*) – pracować ciężko za bardzo niskie wynagrodzenie. Wiele osób uważa, że Polacy ubierają się w stylu lat 80. i że w Polsce nie można kupić modnych ubrań (1999).

3. Stereotypy Polski i Polaków w krajach leżących na wschód od Polski¹⁴

3.1. Z wypowiedzi respondentów z Białorusi (6) wynika, że w ich kraju istnieją następujące stereotypy: *Polacy* – kulturalni (zwłaszcza wobec kobiet), życzliwi (2), interesowni (1), niezbyt lubiani przez Białorusinów (1), podobni do Białorusinów (1), polscy mężczyźni są zdominowani przez partnerki-Polki (1); *Polska*: lepiej się w niej żyje [niż na Białorusi] (2), wspaniały kraj (1), Białorusini zazdroszczą Polakom takiego życia (1); zob. wypowiedzi:

Na Białorusi mówimy, że tam, gdzie był Polak, już nie ma co robić Żyd. To znaczy, że Polacy zawsze szukają dla siebie wygodę ekonomiczną (2000).

Generalnie, stosunek do Polaków na Białorusi nie jest zbyt dobry, ale oczywiście można usłyszeć dużo różnych opinii. Niektórzy po prostu zazdroszczą, że poziom życia w Polsce jest wyższy niż na Białorusi (2000).

Polacy są życzliwi, szczególnie dla kobiet, a poza tym tacy, jak Białorusini. Polki trzymają mężów pod pantoflem (2000).

Stereotypy na temat Polski i Polaków w moim kraju są dobre (2000).

Polska to wspaniały kraj, mieszkają tam kulturalniejsi ludzie, lepiej się żyje (2000).

3.2. Respondenci z Rosji (3) deklarowali, że w ich kraju o Polsce i Polakach mówi się niewiele, mieszkający w Rosji Polacy nie różnią się od Rosjan (1), stąd nie ma zbyt wielu potocznych wyobrażeń naszego kraju i jego mieszkańców w tamtym regionie (2). W wypowiedziach pojedynczych respondentów zostały podane następujące stereotypy: *Polacy* – mówią nieprzyjemnym dla ucha językiem (1), są skąpi (1), *Polki* są urodziwe (1), *Polska* – jako kraj postkomunistyczny i słowiański nie różni się zbytnio od Rosji (1).

Nie istnieją w moim kraju żadne stereotypy na temat Polski, gdyż: a) Polska ani jej działalność nie jest aż tak słyszalna w Europie; b) nawet jeśli coś się mówi o Polsce, to raczej nic na temat jej obywateli; c) jest jedna „cecha charakterystyczna” dla ludu polskiego według obywateli Rosji – specyfika języka polskiego – dużo dźwięków typu: rz, sz, ś, ć, ż, ź etc., „dziękuję, proszę”; d) o innych stereotypach nie słyszałem, może jeszcze, że Polki są piękne, a Polacy skąpi (2000; ankieta wypełniona po polsku).

¹⁴ Do tej kategorii krajów zostały również zaliczone kraje leżące na północny-wschód od Polski (Litwa, Łotwa).

Nie istnieją. W Rosji Polacy są już jak Rosjanie. Ale nie za bardzo chcą być w okręgach Rosjan, a Rosjanie w okręgach Polaków. Rosjanie nie lubią Żydów (2000).

Polska to był kraj socjalistyczny, słowiański, a więc zbliżony do podobnych krajów, w tym do Rosji (2000).

3.3. Według respondentów z Litwy (2) w ich kraju istnieje stereotyp Polaków jako osób próżnych, łasych na pochlebstwa (1) oraz rozpolitykowanych (1), zob. wypowiedzi:

Największy to: „Co to ja, co to moja kamizelka” [stereotyp próżności Polaków?] (2007).

Słyszałam, że Polacy lubią rozmawiać o polityce (2007).

3.4. Respondent z Łotwy wymienił stereotyp agresywnych Polaków:

Czasami ludzie myślą, że Polacy są agresywni i że to jest niebezpieczne (2007).

3.5. Zdaniem respondenta z Mołdawii Polacy w jego kraju kategoryzowani są przede wszystkim jako katolicy, por. wypowiedź:

Nie wiem, ale słyszałem, że u nas w kościołach mówią, że katolicy to tylko Polacy. I wszyscy sądzą, że ci, którzy przychodzą do kościoła są Polakami. A tak naprawdę jest inaczej (2000).

3.6. W wypowiedziach respondentów z Kazachstanu (2) powtórzył się stereotyp *Polski* – kraju w którym dobrze się żyje (2). Wśród ankietowanych nie było zgodności na temat sposobu kategoryzowania *Polaków*; wg jednego Polacy kategoryzowani są jako podobni do mieszkańców ich kraju, wg drugiego stereotyp Polaków jest nieobecny w Kazachstanie:

Mogę tylko powiedzieć o stereotypach na temat Polski, bo w moim kraju myślą, że Polacy nie bardzo różnią się od ludzi, którzy mieszkają w moim kraju. Znajomi w moim kraju mówią, że Polska nie ma takich problemów jakie są u nas, że żyje im się łatwiej itd. (2005).

Nie wiem, co myślą ludzie w całym moim kraju, ale wiem, że moi przyjaciele i bliscy mówią o Polsce same dobre słowa. Są bardzo za-

dowoleni, że studiuje w Polsce. Są dumni ze mnie i mówią, że sami chcieliby zamieszkać w Polsce (2000).

3.7. Respondent z Uzbekistanu nie stwierdził obecności żadnych stereotypów Polski i Polaków w jego kraju.

3.8. Respondent z Mongolii podał istniejące w jego kraju wyobrażenia Polski jako kraju europejskiego, a Polaków jako kulturalnych Europejczyków:

Polska leży w Europie. Kultura europejska. Polacy są dobrzy i gościnni (2004).

3.9. W opinii respondentek z Japonii (2) Polska jest dla przeważającej liczby Japończyków krajem kompletnie nieznanym (2), kojarzą ją tylko z krajem, w którym rozegrało się wiele tragicznych wydarzeń historycznych (1)¹⁵ oraz ze schedą postkomunizmu (1). Jedna z respondentek wymieniła także wyobrażenia *Polaków* – patriotów (nacjonalistów?), sympatycznych, uprzejmych, leniwych i *Polski* – „kraju Chopina i Marii Curie[-Sklodowskiej]”, istniejące wśród osób zainteresowanych naszym krajem; zob. odpowiedzi obu respondentek w całości:

Wśród zainteresowanych Polską osób są takie stereotypy: a) Polacy są patriotami, są sympatyczni, uprzejmi, leniwi, b) Polska – kraj Chopina, Marii Curie. Inni nie mają zielonego pojęcia na ten temat. Nie znają istoty kraju, który nazywa się Polska. Gdy mówiłam znajomym Japończykom „lubię Polskę”, reagowali: „o, Portugalię?”, albo gdy mówiłam: „uczę się polskiego” – „ojej, tam się mówi po angielsku czy po rosyjsku?” Japończycy wiedzą też, że Polacy w historii ciągle walczyli, by chronić swój kraj przed zagrożeniem ze strony otaczających ją krajów. Polacy kochają ojczyznę (2000 – ankieta została wypełniona po polsku).

W moim kraju nie ma wielu informacji o Polsce. Chyba ludzie mają jedną stereotypową wiedzę, że Polska była jednym z komunistycznych krajów (2000).

3.10. Według respondentki z Korei Południowej Polacy w jej kraju kategoryzowani są tak:

¹⁵ Ta opinia jest zgodna z najważniejszą tezą ogłoszonego na konferencji „Bristolowej” w 2007 r. w Krakowie referatu prof. Tokimasy Sekiguchiego o tym, że w Japonii „Polska jest przede wszystkim historyczna”, tzn. umiejscowiona w mentalności Japończyków jako kraj o skomplikowanej, tragicznej historii (zob. też tekst B. Morcinek w tym tomie – red.).

Polacy są leniwi, niepunktualni, niesystematyczni, twardzi (2000).

3.11. Respondentka z Malezji stwierdziła brak wiedzy na temat interesujących nas stereotypów w jej kraju rodzimym, opisała natomiast potoczne wyobrażenia *Polaków* (sympatyczni) i *Polski* (zimny kraj, słynie ze wspaniałego teatru i kinematografii), istniejące na Tajwanie:

Nie byłam w moim kraju kilka lat, nie wiem, co ludzie w Malezji myślą o Polsce. Na Tajwanie [respondentka tam również mieszkała] ludzie wiedzą, że w Polsce jest bardzo zimno. Wiemy, że kino i teatr są słynne w całym świecie. Słyszałam, że Polacy są sympatyczni (2000).

3.12. Bardzo ciekawe, że opinii tych nie potwierdził respondent z Tajwanu:

Na Tajwanie nie ma stereotypów na ten temat (2004).

4. Stereotypy Polski i Polaków w krajach leżących na południe od Polski

4.1. We wszystkich wypowiedziach respondentów ze Słowacji (3) zostało odnotowane wyobrażenie *Polaków* jako sąsiadów-swojaków (podobnych, takich samych) oraz *Polski* – podobnej do Słowacji:

Wszystko jest prawie tak samo, jak na Słowacji. Takie samo jedzenie, kultura. Ludzie (2007).

Jesteśmy sąsiadami, więc jesteśmy do siebie podobni. Mamy podobną kulturę, język (2007).

Jesteśmy podobnymi krajami (2008).

4.2. W wypowiedziach respondentów ze Słowenii (2) jest obecny stereotyp Polaka-pijaka (1) i złodzieja (1), pojawia się też informacja o braku stereotypów:

Niektórzy ludzie mówili mi, że Polacy kłamią i kradną (2008).

Brak stereotypów (2008).

4.3. Oto wypowiedź respondenta z Włoch:

Najsilniejszym stereotypem jest opinia na temat urody Polek oraz stereotyp o pijaństwie Polaków (2008).

4.4. W odpowiedziach respondentów z Hiszpanii (4) powtórzył się jedynie stereotyp Polaków i Polski jako biednych / biednej (2). *Polacy* zostali ponadto scharakteryzowani jako: dobrzy, mili pracownicy (1), blondyni o jasnych oczach (1); katolicy (1), [ci, którzy] cierpieli podczas wojny (1), a *Polska* jako niebezpieczna (1); zob. wszystkie wypowiedzi:

Żadnych stereotypów (2000).

Dobrzy i mili pracownicy. Bardzo wysocy, z włosami blond i jasnymi oczami (2003).

Hiszpanie sądzą, że Polska jest bardzo biedna i niebezpieczna oraz że Polacy wiele wycierpieli podczas wojen (2003).

Katolicy, zimno (zimni); bieda (biedni)¹⁶ (2007).

4.5. Powtarzającym się stereotypem Polaków wśród respondentów z Portugalii (3) jest stereotyp Polaka nadużywającego alkoholu (2); pozostałe to: *Polacy* – prości (1), smutni (1), pracowici (1), gościnni (1), silni (1), podejrzliwi wobec obcokrajowców; *Polska* – zimna (1), rozwijająca się gospodarczo (1); zob. wszystkie wypowiedzi:

Znam kilku Portugalczyków, którzy byli w Polsce i wszyscy mówili mi to samo: ludzie bardzo prości, pracowici, bardzo smutni, bardzo gościnni, bardzo podejrzliwi wobec obcokrajowców (2008).

Piją wódkę, jakby to była woda, lubią bary. Polska rozwija się gospodarczo (2008).

Polacy piją wódkę cały dzień, już od śniadania. Polska to zimny kraj. Polacy to silni mężczyźni (2008).

4.6. Według respondentów z Bułgarii (4) w ich kraju *Polacy* uchodzą przede wszystkim za nadużywających alkoholu (3), a ponadto za: punktualnych (1), nacjonalistów (1) i handlarzy (1). W odpowiedziach powtórzył się stereotyp „łatwej Polki” (2); *Polska* obrazowana jest jako kraj, w którym wiedzie się lepiej niż w Bułgarii (1) oraz kraj z tradycjami (1); zob. wypowiedzi:

W moim kraju ludzie myślą, że kobiety (Polki) są „łatwe”, a mężczyźni piją za dużo. Uważam, że nie jest to prawda. Myślą, że ogólnie

¹⁶ Z anglojęzycznej wypowiedzi trudno się nieraz zorientować, czy stereotyp dotyczy Polski czy Polaków.

w Polsce sytuacja polityczna i ekonomiczna jest lepsza [niż w Bułgarii]. I jest (2000).

W moim kraju uważa się, że Polska jest krajem z tradycjami, ale Polacy dużo piją (2001).

Mówiono w Bułgarii, że Polacy są ludźmi punktualnymi, nacjonalistami i że piją dużo (2001).

Mówi się w Bułgarii, że Polki są „łatwe” i że zawsze Polacy sprzedają coś i handlują (2001).

4.7. W wypowiedziach respondentów z Albanii (3) powtórzyła się informacja o braku stereotypów Polski i Polaków w ich kraju (2), a ponadto odnotowano wyobrażenie Polaków jako „zjadaczy sałaty” (1) oraz nadużywających alkoholu (1):

Nie słyszałam żadnych stereotypów o Polsce i Polakach w moim kraju, oprócz tego, że Polacy jedzą dużo sałaty (2000).

Nie wiem, bo nie znam dużo Polaków, ale myślę, że oni dużo piją (2000).

Żadnych stereotypów (2000).

4.8. Respondent z Cypru odnotował istnienie nie tyle stereotypów, co pewnej wiedzy o sytuacji Polaków-obywateli byłego kraju komunistycznego, którzy dopiero niedawno uzyskali wolność w decydowaniu o sobie:

Na Cyprze nie mamy żadnych stereotypów o Polakach i Polsce. Tylko mówimy, że Polska to duży i były komunistyczny kraj i że Polacy nie mogli jeździć za granicę, kiedy byli pod zaborem rosyjskim, i dopiero teraz zaczynają jeździć (2000).

4.9. Jeden z respondentów z Grecji (2) stwierdził brak stereotypów, natomiast drugi odnotował istniejące w jego kraju potoczne wyobrażenia leniwych Polaków-pijaków oraz „łatwych Polek”, zob. tę wypowiedź w całości:

Że Polacy piją dużo i to jest prawda. Że są leniwi i to też jest prawda. Że dziewczyny są bardzo łatwe (2000).

4.10. Oto wypowiedź respondenta z Tunezji:

Polska jest bardzo zimnym krajem. Ludzie dużo piją.

4.11. Respondent z Egiptu tłumaczy brak istniejących w jego kraju stereotypów Polski i Polaków tym, że dopiero od niedawna Egipcjanie mają okazję poznawać Polaków-turystów:

Polacy przyjeżdżają w dużej liczbie do Egiptu dopiero od 5 lat, nie są znane żadne stereotypy na ich temat (2005).

4.12. W opinii respondenta z Turcji Polska jest rozpoznawana w jego oczyma jako kraj o trudnej historii i skomplikowanych relacjach z zachodnim i wschodnim sąsiadem:

W Turcji znana jest historia Polski w relacjach: Polska-Niemcy i Polska-Rosja (2008).

4.13. W wypowiedziach respondentów z Meksyku (2) powtórzył się stereotyp zimnej *Polski* (1), a ponadto pojawiły się stereotypy *Polaków* – katolickich (1) i zimnych (1) i jedna informacja o braku stereotypów (1); zob. wypowiedzi:

[W Polsce jest] bardzo zimno. A o Polakach nie mamy żadnych stereotypów (2004).

Polacy są bardzo katolicy, ale także zimni (2004).

4.14. Respondentka z Wenezueli odpowiedziała:

Nie ma żadnych stereotypów, bo w Wenezueli nie mieszka wielu Polaków.

Wpływ stereotypów na pobyt respondentów w Polsce i ich kontakty z Polakami

W tym fragmencie artykułu pragnę krótko zrelacjonować odpowiedzi respondentów na kolejne postawione im pytanie ankietowe.

Jedynie 20% ankietowanych studentów-cudzoziemców przyznało wprost, że ich kontakty z Polakami lub postrzeganie Polski zostały zniekształcone przez stereotypy. Niektórzy próbowali opisać sposób oddziaływania stereotypów na ich psychikę i specyfikę pobytu w Polsce.

Respondenci, którzy przyjechali z krajów, w których jest obecne stereotypowe wyobrażenie Polski niebezpiecznej i Polaków – złodziei, niebezpiecznych – przyznali, że nie ufali Polakom, byli wobec nich podejrzliwi, starali się zachować ostrożność, rozmawiając z nimi (takich odpowiedzi udzielił Niemiec, Portugalczyk, Hiszpan, a więc przedstawiciele krajów zachodnich i południowych). Z tych wypowiedzi wynika, że stereotypy – przynajmniej w fazie początkowej – oddziaływały hamująco na dynamikę kontaktów respondentów z „tuziemcami”. W tym miejscu odnotujmy także ciekawą wypowiedź Japonki, dla której wyobrażenie „Polski historycznej” i zespolony z nim obraz Polaków-patriotów, stały się motywacją do poszukiwania „prawdy” o polskim patriotyzmie (nacionalizmie), a z pewnością także do szukania międzykulturowych porównań między obu tymi zjawiskami w Polsce i w Japonii:

Tak [byłam pod wpływem stereotypów]. Najpierw interesował mnie „patriotyzm”. Po II wojnie światowej Japończykom zabroniono być patriotami. Dlatego że podczas wojny japońscy żołnierze robili wiele okrutnych rzeczy w Azji, popełniali zbrodnie. A przyczyną tego była ekspansja japońskiego cesarstwa. Więc patriotyzm = nacionalizm = niebezpieczeństwo (2000 – ankieta została wypełniona po polsku).

Niektórzy respondenci stwierdzili, że – co prawda – przyjeżdżając do naszego kraju, byli pod silnym wpływem negatywnych stereotypów Polski i Polaków zakorzenionych w ich kraju, ale w nowym środowisku dość szybko przestały na nich oddziaływać; pobyt w Polsce wywołał pozytywną korektę ich stosunku do Polski i jej mieszkańców:

Tak, byłam pod wpływem stereotypów, ale teraz moje widzenie Polski i Polaków jest bardziej pozytywne (1999 – wypowiedź respondentki ze Szwecji).

Tak, ja zmieniłam swoje zdanie, bo mieszkam z Polkami i one są bardzo wesole i sympatyczne (2000 – wypowiedź Bułgarki, która przyjechała do Polski z utrwalonym w umyśle stereotypem „łatwej Polki”).

Moja sąsiadka jest pracowita, sympatyczna, więc czasem myślę, że ona nie jest w 100% prawdziwą Polką (2000 – z wypowiedzi Koreanki, na którą oddziałał stereotyp leniwego, twardego Polaka).

Wydaje mi się, że już do Polski zaczął przenikać kapitalizm (2000 – wypowiedź respondentki z Japonii, u której zmienia się widzenie Polski jako kraju jedynie skażonego komunizmem).

Zdaniem niektórych respondentów niektóre ze znanych im z krajów stereotypów potwierdziły się, inne nie:

Ludzie są rzeczywiście bardzo religijni i pije się tu dużo. Jednak istnieje w Polsce bogate życie kulturalne – kultura tworzona nie tylko dawniej, ale także współcześnie. Jedne stereotypy się potwierdziły, a inne nie (1999 – z wypowiedzi Belgijki).

Jest tu, oczywiście, chłodno, ludzie są zimniejsi niż Hiszpanie, ale wcale nie jest tu niebezpiecznie (2003 – refleksja Hiszpana).

Są ludzie, którzy piją wódkę, jedzą kielbasę, ale nie wszyscy i nie cały dzień. Są biedni ludzie, ale nie wszyscy. Polacy (nie wszyscy, ale większość) są mądrzy (2000 – z wypowiedzi Amerykanki).

Umocnił się mój stereotyp o stosunku [galanterii – G.Z.] Polaków do kobiet. Moje postrzeganie Polski zostało zmienione, zmienił się mój stosunek do Polaków, w obu przypadkach na gorsze (2000 – z wypowiedzi respondenta z Białorusi).

Słyszałem w moim kraju, że Polacy nie lubią Rosjan i oczywiście przyjechałem z tą ideą. Jest to prawdą, lecz niektórzy ludzie lubią Rosjan i mi o tym mówią (2000 – z wypowiedzi Rosjanina).

Kiedy przyjechałam do Polski, upewniłam się, że jest to kraj bogaty, o wspaniałej kulturze. Myślę, że to prawda, że Polacy piją dużo alkoholu, ale też uważam, że są jednym z najgrzeczniejszych narodów (2001 – z wypowiedzi Bułgara).

Zmienił się tylko mój stereotyp o [łatwych] kobietach, ale jest prawdą, że oni [Polacy] szukają sposobu na robienie pieniędzy i dużo piją (2001 – z wypowiedzi Bułgarki).

Niektórzy respondenci (wyłącznie z krajów słowiańskich – ze Słowacji, Rosji) stwierdzili, że podczas ich pobytu w Polsce doszło do utrwalenia ich przeświadczeń o wzajemnym podobieństwie, jak też o tym, że w Polsce dobrze, łatwiej się żyje (opinia respondenta z Kazachstanu). Respondent z Litwy stwierdził, że kontakty z Polakami potwierdziły „zasłyszany wcześniej stereotyp o Polakach lubiących rozmawiać o polityce”.

Prawie wszyscy respondenci z Białorusi, wśród nich osoby polskiego pochodzenia, twierdzili, że codzienne kontakty z przedstawicielami kraju gospodarzy wpłynęły na znaczne pogorszenie pozytywnego wizerunku Polski i Polaków, jaki nosili w sobie przed przyjazdem:

Moje postrzeganie Polski i Polaków zostało zniekształcone ze względu na stosunek Polaków do cudzoziemców (2000).

Zauważyłam, że Polacy są wrogo nastawieni do cudzoziemców, zwłaszcza do tych, którzy pochodzą ze Wschodu. Są niemili, zaczynają na Ciebie patrzeć, jakbyś nie był człowiekiem (2000).

Ponad 70% respondentów stwierdziło, że nie ulega żadnym stereotypowym opiniom, a własne opinie kształtuje jedynie w wyniku doświadczeń i obserwacji, kierując się rozsądkiem, jak to dobitnie stwierdził respondent z Wielkiej Brytanii:

Stereotypy zawężają myślenie (*are narrow minded*). Nie wiedziałem, czego się spodziewać [gdy przyjeżdżałem do Polski]. Teraz zdobyłem nowy punkt widzenia (2004).

Część respondentów z tej grupy przeformułowała odpowiedź na postawione wyżej pytanie w kierunku opisu pierwszych wrażeń o Polsce i Polakach, zdobytych na podstawie różnego rodzaju obserwacji lub kontaktów bezpośrednich; zob. przykłady odpowiedzi:

Wydaje mi się, że w Polsce więcej starszych mężczyzn pije niż we Francji. Pijani chodzą i leżą na ulicy. Prawda, że Polacy są bardzo gościnni, chętniej zapraszają do domu niż we Francji. W sklepach można znaleźć wszystko teraz, ale w „Geant” to ludzie kupują dużo mniej niż u nas (1999 – wypowiedź Francuzki).

To jest kraj kontrastów, ale są podobne udogodnienia do tych, które mamy we Francji; mamy te same sklepy, możemy kupować tę samą żywność, co we Francji (2008 – wypowiedź Francuza).

Jako student Wydziału Marketingu, jednego z najbardziej nowoczesnych w Łodzi, miałem okazję poznać wielu otwartych, po prostu wspaniale wykształconych studentów. Nie spotyka się tu więcej pijanych niż gdzie indziej i nikt mi jeszcze niczego nie ukradł (2007 – wypowiedź Niemca).

Moja wiedza o Polsce zwiększa się, gdyż wiele dowiaduję się od znajomych Polaków (2008 – wypowiedź Turka).

Kilku respondentów napisało, że nie miało do tej pory zbyt wielu okazji, by przekonać się, jacy Polacy są w rzeczywistości. Wśród respondentów odnajdujemy też kilka procent polonofilów, których pozytywny stosunek do

Polski, Polaków i polskości ukształtował się na podstawie kontaktów rodzinno-przyjacielskich przed przyjazdem do Polski lub w trakcie poprzednich wizyt i – jak stwierdzili – nie uległ zmianie podczas ostatniego pobytu; por. jedną z wypowiedzi tego typu:

Nie [moje postrzeganie Polski nie zostało zniekształcone przez stereotypy], wręcz przeciwnie, gdyż ze względu na moje polskie pochodzenie, miałem w Polsce wielu przyjaciół już od wczesnego dzieciństwa (1999 – wypowiedź Niemca).

Wnioski

Wyniki badań uprawniają do wyciągnięcia wniosku, że istnieją dość znaczne różnice w kategoryzowaniu Polski i Polaków w zależności od regionu świata.

W krajach leżących *na zachód od Polski* powtórzył się w wypowiedziach respondentów z większości krajów stereotyp Polaka-pijaka, Polaka biednego, Polaka-złodzieja (przede wszystkim niemieckich samochodów). Dość często powtarza się opinia o Polakach – dobrych, tanich pracownikach, podejmujących się nisko płatnych zajęć, a także o Polakach – staroświeckich, konserwatywnych, religijnych katolikach. Wśród charakterystyk pozytywnych najczęściej powtarza się stereotyp gościnnego, rodzinnego i ciepłego Polaka. Przeważa (dotyczy to szczególnie lat 1999–2004) wizerunek Polski biednej, zacofanej, konserwatywnej, katolickiej, a w latach 2007 i 2008 – Polski rozwijającej się gospodarczo. Respondentom z krajów zachodnich Polska oraz Polacy kojarzą się z antykulturą – niskim poziomem wiedzy, przestępczością, nieporządkiem, szarością, nacjonalizmem, rasizmem, antysemityzmem (trzy ostatnie charakterystyki pojawiały się jednak dość sporadycznie). Polacy widziani są czasami (rzadko) w perspektywie historyczno-politycznej – jako ofiary II wojny światowej i komunizmu.

To badanie pilotażowe pokazuje, że w przyszłości bardzo ciekawe rezultaty mogłyby przynieść badania ukierunkowane genderowo – skupione na wychwyceniu różnic w kategoryzowaniu Polek i Polaków. Wśród wypowiedzi respondentów z grupy krajów zachodnich powtarza się np. stereotyp pięknej Polki, Polaka-złodzieja i pijaka (ale już nie Polki-złodziejki czy Polki-pijaczki). Ciekawe byłyby także badania skupione na analizie sposobów kategoryzowania Polaków w krajach, w których rywalizują oni z osobami

miejscowymi na rynku pracy. Wyniki przedstawianych tu badań ankietowych wskazują, że Polak-pracownik – konkurent na rynku pracy – fachowiec, ale i kobieta-sprzątaczką – to dość częste wizerunki Polaków w tej części świata, konotujące u miejscowych osób różnorodne odczucia. Stereotyp głupiego Polaka należy uznać za rzadki (jest zakorzeniony przede wszystkim w USA, choć w naszym badaniu ankietowym amerykański *Polish joke* został podany przez Irlandczyka).

W krajach leżących *na północ od Polski* powtarza się stereotyp Polski jako kraju postkomunistycznego (biednego, zacofanego, niebezpiecznego, brudnego), który wiele wycierpiał podczas II wojny światowej. W Szwecji istnieje stereotyp Polaka – nisko opłacanego pracownika. Jako „znak czasu” uznają pojawienie się w wypowiedzi respondenta z Finlandii wizerunku Polski biorącej udział w wojnie w Iraku.

Dopiero w krajach położonych *na wschód od Polski* pojawia się stereotyp „Polaka-Europejczyka” – kulturalnego, uprzejmego (szczególnie wobec kobiet). Wśród stereotypów negatywnych powtarza się stereotyp próżnego, interesownego Polaka (w krajach postsowieckich). Porównując wizerunek Polski i Polaków na Białorusi i w Rosji, należy przyznać, że dużo lepszy jest on na Białorusi (niestety, w naszych badaniach nie wziął udziału ani jeden respondent z Ukrainy). Respondenci z Rosji chętnie powtarzali, że „o Polsce w ogóle mówi się bardzo mało w Rosji”. Z drugiej strony w charakterystykach Polski – kraju, „w którym dobrze się żyje” – nakreślonych przez respondentów z Białorusi, Kazachstanu, przebija dumą z faktu, że przyjechali do naszego kraju. Powtarza się też sąd o podobieństwie Polaków do ich nacji i o Polsce – „kraju słowiańskim, postkomunistycznym, podobnym do mojego” (wśród respondentów z Rosji, Kazachstanu). Ciekawa wydała mi się wypowiedź respondenta z Mołdawii o stereotypie Polaka-katolika, tym bardziej, że współgra z podobnymi stereotypami istniejącymi na zachodzie, choć jest uwarunkowany wewnątrznie (wypływa z kontaktów, jakie Mołdawianie utrzymują z mieszkającymi w ich kraju Polakami). Rosjanin opisał stereotyp „Polaka-pszeka”, czyli mówiącego nieprzyjemnym dla osób rosyjskojęzycznych językiem pełnym spółgłosek szumiących, jak w słowie „przepraszam”. Interesujący wydał mi się opisany przez respondenta z Białorusi stereotyp dominującej Polki i Polaka-pantoflarza. Kolejne wskazanie, by podjąć w przyszłości badania stereotypów zorientowane genderowo.

Bardzo interesujące okazały się wypowiedzi respondentów z dalekich krajów azjatyckich. Dlaczego w Korei Pd. istnieje negatywny wizerunek leniwego, niepunktualnego, twardego Polaka (co prawda potwierdzony je-

dynie przez jednego respondentą)? Ciekawe, że jedynie w wypowiedziach ankietowych respondentek z Japonii i Malesji / Tajwanu (krajów tak dalekich od Polski) pojawia się wizerunek Polski – kraju utalentowanych artystów i naukowców... Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że wizerunek ten jest obecny, zdaniem respondentki z Japonii, w środowisku osób zainteresowanych Polską. Osoby niezainteresowane Polską albo w ogóle nie mają wyobrażeń na jej temat, albo kojarzą Polskę jako kraj „uwikłany w historię i politykę” – widziany w kontekście II wojny światowej i w kontekście komunizmu. Oczywiście, możemy sądzić, że dla większości osób mieszkających na wschodnich krańcach Azji, Polska to *terra incognita*, dlatego trudno oczekiwać, by istniała tam jakakolwiek „powszechna wiedza” na jej temat.

W krajach leżących *na południe od Polski* najczęściej powtarzał się stereotyp Polaka nadużywającego alkoholu. W wypowiedziach respondentów z krajów obszaru języka hiszpańskiego i portugalskiego powtarza się sąd o zimnej Polsce i zimnych, smutnych, Polakach. Ciekawym wynikiem badań jest pojawienie się w wypowiedziach respondentów z Bułgarii i z Grecji, stereotypu „łatwej Polki”. W wypowiedzi Bułgara (zannotowanej w roku 2001) pojawił się także stereotyp Polaków-handlarzy. Jako że w obu krajach Polacy chętnie spędzali urlopy (w różnych okresach historycznych), należy uznać, że te stereotypy narodziły się z obserwacji polskich turystów (turystek). Stereotyp „bułgarski” pochodzi z pewnością jeszcze z okresu komunizmu – polscy turyści bardzo chętnie jeździli wtedy do Bułgarii w celach turystyczno-handlowych. Przez respondentów z krajów południowych Polacy charakteryzowani są ponadto jako swojacy (przez wszystkich Słowaków), leniwi, nacjonalisci, jedzący dużo salaty (najdziwniejszy stereotyp, który pojawił się w wypowiedzi Albańczyka¹⁷) i znów – uwikłani w historię i politykę (w wypowiedziach respondentów z Cypru i z Turcji).

Czy któryś ze stereotypów zasługuje na miano uniwersalnego? Nie może być nim na pewno przekonanie o „Polsce biednej, zacofanej”, gdyż pojęcie biedy i bogactwa jest relatywne. Najpowszechniej występującym stereotypem jest stereotyp Polaka nadużywającego alkoholu. Nie pojawił się on jedynie w wypowiedziach osób z krajów położonych na wschód od Polski, identyfikowanych, podobnie jak Polska, jako „kraje kultury wódki”, ani też w wypowiedziach respondentów pochodzących z dalekiej Azji. Dość często pojawiał się w wypowiedziach respondentów stereotyp „Polski historycznej”

¹⁷ Zastanawiam się, czy salata nie miała przypadkiem oznaczać kapusty? Polacy dość często są określane w świecie właśnie jako miłośnicy kapusty (także kielbasy).

(ze skojarzeniami związanymi z II wojną światową), jak też Polski politycznej (ze skojarzeniami dotyczącymi komunizmu). Stereotyp pięknej Polki (dość powszechny w krajach zachodnich i północnych¹⁸) przeplata się ze stereotypem „łatwej Polki” (ujawnił się on tylko w południowych krajach turystycznych) i Polki dominującej, żadnego z nich nie można więc uznać za uniwersalny.

W wypowiedziach respondentów z różnych krajów powraca często stereotyp Polaka-nacjonalisty (niekiedy rasisty), ale też Polaka-katolika i Polaka konserwatysty. Osobom z Europy Zachodniej coraz częściej typowy Polak kojarzy się z Polakiem-pracownikiem (zręcznym, tanim i dlatego atrakcyjnym, choć jednocześnie zagrażającym lepiej opłacanym miejscowym pracownikom) i miejmy nadzieję, że wkrótce ten wizerunek zastąpi nadal bardzo powszechny w krajach zachodnioeuropejskich stereotyp Polaka-przestępcy, złodzieja. Pamiętajmy, że duża część ankietowanych przyznała, że właśnie ten stereotyp zaburzał ich postrzeganie Polski i Polaków.

Przedstawione w części materiałowej wypowiedzi studentów zza wschodniej granicy potwierdzają także, w pewnym oczywiście stopniu, opinie o polskim nacjonalizmie¹⁹, przejawiającym się we wrogości dużej liczby Polaków wobec cudzoziemców²⁰.

Literatura

Boksański Z., 1993, *O czynnikach kształtujących obraz Polski i Polaków w świecie*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, s. 35–45.

Boksański Z., 1998, *Młodzi Europejczycy o Polakach. Opinie studentów uniwersytetów europejskich*, Łódź.

¹⁸ Respondenci często dodają, że w ich krajach sądzi się, że Polki są piękne, *podobnie jak inne kobiety z Europy Wschodniej*. Sądzę więc, że stereotyp pięknej Polki jest pewnym wariantem (odbiciem?) tego właśnie stereotypu.

¹⁹ Przypomnę, że w znanym artykule Ryszarda Tokarskiego (1999) ksenofobia, której pochodną jest nacjonalizm, została uznana za jedną z centralnych cech stereotypu mentalnego Polaka.

²⁰ W opisanych tu badaniach potwierdziło się wiele stereotypów Polski i Polaków ujawnionych w badaniach Z. Boksańskiego (1998, zob. przede wszystkim rozdział VIII – *Stereotypy Polaków w perspektywie porównawczej*), w tym przede wszystkim stereotyp Polaka-pijaka. Ponieważ jednak moje badania przeprowadzane były w okresie późniejszym, dały możliwość zaobserwowania nowych tendencji w kategoryzowaniu Polaków i Polski, związanych ze zmianą statusu naszego kraju w świecie, mobilnością Polaków – ich (naszą) obecnością na międzynarodowym rynku pracy i rynku turystycznym.

- Boksański Z., 2001, *Stereotypy a kultura*, Wrocław.
- Goban-Klas T., 2004, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa.
- Olechnicki K., Zalecki P., 1999, *Słownik socjologiczny*, Toruń.
- Piętkowa R., 2007, *Językowy obraz świata i stereotypy a nauczanie języka obcego*, w: Achtelek A., Tambor J., red., *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyciel Polski i polskiego*, Katowice, s. 85–105.
- Pisarek W., red., 2006, *Słownik terminologii medialnej*, Kraków.
- Tokarski R., 1999, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, w: Bartmiński J., red., *Językowy obraz świata*, Lublin, s. 65–83.
- Zarzycka G., 2000, *Socjokulturowy aspekt pracy ze słuchaczami ze zintegrowanej Europy (doświadczenia z programu „Erasmus-Socrates”*, „Prace Naukowe Studium Nauki Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej” nr 36/3, s. 259–268.

Grażyna Zarzycka – związana z Katedrą Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej na Wydziale Filologii Polskiej Uniwersytetu Łódzkiego, dyrektor Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UŁ. Zainteresowania naukowe: pragmatyka językowa, socjolingwistyka, socjologia, kulturoznawstwo, etnolingwistyka i glottodydaktyka, teoria i filozofia dialogu, badanie dyskursu publicznego i komunikacji interkulturowej oraz przestrzeni kulturowej w nauczaniu języków obcych. Autorka książek monograficznych: *Dialog międzykulturowy. Teoria oraz opis komunikowania się cudzoziemców przyswajających język polski* (2000) oraz *Dyskurs prasowy o cudzoziemcach. Na podstawie tekstów o Łódzkiej Wieży Babel i osobach czarnoskórych* (2006).